

Usûl-i Fıkhın İşlevi ve Güncel Fıkhî Problemlere Dair Yaklaşımı

Taha YILMAZ | orcid.org/0000-0001-9503-3937 | bilgetes@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Fıkh Ana Bilim Dalı, Ardahan, Türkiye

<https://ror.org/042ejbk14>

Öz

Usûl-i fıkh, dinin temel kaynaklarının nasıl anlaşılması gerektiğini açıklar ve bu kaynaklardan şer'î amelî hükümler çıkarılmasını amaçlar. Bu yöntemle ibadet ve hukukla ilgili diğer meseleler İslâm teşriinin genel maksatları çerçevesinde çözüme kavuşturulur. Çalışma, Usûl-i fıkhın işlevini ve güncel fıkhî problemlere dair yaklaşımını incelemeyi konu edinmektedir. Usûl-i fıkh, fıkhın kaynaklarını, delillerini ve kurallarını ele aldığı için İslâm bilgi nazariyesi olarak da kabul edilmiştir. Hem akli hem de nakli özellik taşıyan bu disiplin, bireyin hak ve görevlerini öğrenmesine ve inanç ile eylemlerinin uyumunu sağlamasına yardımcı olur. Tarih boyunca birçok âlim tarafından ele alınan bu ilim dalı, ortak bir metodoloji ve ilim dili oluşturmuştur. Fıkh ve usûl-i fıkh, zamanla hakkında doğrudan nas bulunmayan birçok meseleyle karşılaşmıştır. Özellikle ekonomi, gıda, tıp, ibadet ve aile konularındaki güncel fıkhî problemler nevâzil kitaplarında ele alınmıştır. Bu problemlerin temel sebepleri arasında bilim ve teknolojiyle ortaya çıkan yenilikler, küreselleşme ve insanın konfor arayışı yer almaktadır. Bu durum, yeni meselelerin dinî açıdan ele alınmasını zorunlu kılmıştır. İslâm âlimleri, güncel fıkhî meseleleri İslâm'ın evrenselliği, kolaylaştırma ve zarûret ilkesi çerçevesinde nevâzil fıkhî kapsamında değerlendirmiştir. Bu makale, usûl-i fıkhın güncel problemleri nasıl çözdüğünü ve sunduğu yaklaşımları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Güncel problemlerin çözümünde nasların doğru anlaşılması, delil ve illet analizinin yapılması ve insan onurunun korunması esastır. Makâsîdü's-şer'îa, küllî kaide kavramları, meselelerin çözümünde temel metodolojik unsurlardır. Çalışma, metin analizi ve tarihi döküman taraması yöntemiyle gerçekleştirilmiş ve bu yolla usûl-i fıkhın güncel problemlere yönelik sunduğu yöntem ve kurallar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

İslâm Hukuku, Fıkh Usûlü, Güncel, İşlev, Akıl.

Atıf Bilgisi

Yılmaz, Taha. "Usûl-i fıkhın İşlevi ve Güncel Fıkhî Problemlere Dair Yaklaşımı". *İhya Uluslararası İslâm Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2025), 281-297. DOI: 10.69576/ihya.1534370

Geliş Tarihi	16 Ağustos 2024
Kabul Tarihi	27 Ekim 2024
Yayın Tarihi	15 Ocak 2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Bildirim	ihyajournal@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Function of Usul al-Fiqh and Its Approach to Current Fiqh Problems

Taha YILMAZ | orcid.org/0000-0001-9503-3937 | bilgetes@hotmail.com

Asst. Prof., Ardahan University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences,
Islamic Jurisprudence Department, Ardahan, Türkiye

<https://ror.org/042ejbk14>

Abstract

Usul al-Fiqh aims to explain how the fundamental sources of religion should be understood and how to derive legal rulings from these sources. Through this methodology, matters related to worship and law are addressed within the general objectives of Islamic legislation. This study focuses on examining the function of *Usul al-Fiqh* and its approach to current *fiqh* problems. *Usul al-Fiqh*, which deals with the sources, evidence, and rules of *fiqh*, is also regarded as a theory of knowledge in Islam. This discipline, possessing both rational and transmitted characteristics, helps individuals understand their rights and duties and ensures harmony between their beliefs and actions. Throughout history, many scholars have contributed to this field, forming a common methodology and scholarly language. *Fiqh* and *Usul al-Fiqh* have encountered numerous issues for which there are no direct textual evidence. Particularly, contemporary *fiqh* problems in areas such as economics, food, medicine, worship, and family have been discussed in *nevâzil* books. The primary causes of these problems include innovations introduced by science and technology, globalization, and the human desire for a more comfortable life. These factors have made it necessary to address new issues from a religious perspective. Islamic scholars have evaluated these current *fiqh* issues under the framework of *nevâzil fiqh*, taking into account Islam's universality, flexibility, and principles of facilitation and necessity. This article aims to reveal how *Usul al-Fiqh* functions in solving contemporary problems and the perspectives it offers. In resolving modern issues, it is essential to understand the textual sources correctly, analyze the evidence and reasoning, and preserve human dignity. Concepts such as *maqâsid al-sharī'ah* (objectives of Islamic law), *kullī qawā'id* (universal principles), and *fiqh al-wāqi'* (understanding the reality of life) are key methodological elements in addressing these issues. The study was conducted using textual analysis and historical document review methods, examining the principles and rules presented by *Usul al-Fiqh* in solving contemporary *fiqh* problems.

Keywords

Islamic Law, Usul al-Fiqh, Contemporary, Function, Reason.

Citation

Yılmaz, Taha. The Function of Usul al-Fiqh and Its Approach to Current Fiqh Problems”. *İhya International Journal of Islamic Studies* 11/1 (January 2025), 281-297. DOI: 10.69576/ihya.1534370

Date of Submission	16 August 2024
Date of Acceptance	27 October 2024
Date of Publication	15 January 2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes – Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ihyajournal@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Extended Abstract

The strategy that has gained continuity in the scientific literature is called tradition. The fact that a work lacks tradition and historical heritage prevents it from progressing correctly. Historical heritage and tradition are like sources that feed each other and flow into a stream. Knowing the material and formal reasons and building a legal civilization on social relations becomes easier by knowing these two elements well. Establishing relationships between parts and creating a paradigm and methodology within the framework of the analytical method is only possible by following the change process well. These mentioned issues are also important in terms of Islamic sciences. As a matter of fact, Islamic sciences have become a discipline by darkening their methodology as a result of a process. Each of them has a purpose, purpose and purpose belonging to their own discipline. Again, understanding this tradition and development in Islamic sciences requires knowing well the science that is at the center of them. Although the science of kalam assumed the function of being at the center of Islamic sciences in the early periods, it was replaced by usul-i fiqh over time. In the early periods, the science of Kalam/Usul al-Din was seen as the main one, with reference to Tawhid, Prophethood and Maad, and Usul al-Fiqh and Furu al-Din were seen as secondary, with reference to the worship of Allah and other subjects of Islamic law. However, usul al-fiqh has always assumed a dynamic and fundamental function among Islamic sciences in terms of understanding the words correctly, knowing the ways to obtain judgments from evidence, comprehending the provisions, presenting an intellectual theory and methodology to newly emerging religious issues, and forming a common language and reflex. In this context, Usûlü'd-din tried to find solutions to the problems they encountered in practical life, mostly with the method of evil eye and inference, and Fûrûü'd-din tried to find solutions to the problems they encountered in practical life, with the method of ijtiha and analogy. Knowing the position and function of Usul al-Fiqh also helps the human mind to operate correctly. As a matter of fact, there are some basic principles that belong to sciences. These principles continue to exist as constants. Usul-i fiqh also performs an important function in the context of method and principle among Islamic sciences. Although it was difficult to talk about a systematic methodological science in the early periods of Islam, Hz. It has been stated that there was a method followed and principles adhered to by the Prophet and his companions when making judgments. These principles were codified over time under the name of usul and works began to be written on this subject. Imam Shafi'i's work called *er-Risâle* has been accepted as a core in this regard and has been the source of Usûl-i fiqh works as root knowledge. Gazzâlî, on the other hand, used the rules of Aristotelian logic as internal sciences in his work titled "*al-Mustasfâ*". In the science of usul, the Quran and the Sunnah are seen as positive in terms of revealing the ruling, while ijma and qiyas are seen as positive in terms of revealing the ruling. In terms of historical course, Usul-i Fiqh was seen as the science that was consulted by the schools of ehl-eser and ehl-i ray, geographically, by the schools of Hejaz and Iraq, in understanding the evidences and solving the new problems they encountered, and due to this function, it was considered by scholars as *mutekllimin*, *fuqaha*, *memzûc*. Its function was identified by creating works in this style. In these works, emphasis is placed on both the rational and narrative functions of the method of jurisprudence, and it is emphasized that Islamic law is not dull, but rather is based on analogy, *istihsan* and *maslaha*, etc. It has been discussed that it

always has a lively and future-oriented function with these methods. Today, many new problems that need to be resolved affect the lives of Muslims. This situation has brought the position and function of usul al-fıkh among Islamic sciences back to the agenda. Proposing a solution devoid of procedural rules brings with it many new problems in terms of consistency. As a matter of fact, the dominant thought, perception and evaluation style of the modern age is changing. The fact makes it essential to re-evaluate the projection of this change in the Islamic world in the context of usul al-fıkh with its ontological and epistemological codes. This study requires protecting ourselves from the deviations of thought that have emerged in the Islamic world in modern times, and handling events on the scale of solid universal values rather than on a ground far from direction and consistency. Reason, social change, and the role of Islamic wisdom in the cultural, intellectual and practical plan bring the science of usul back to the agenda. Regarding the perspective of Usul-i Fıkh on current fıkh problems, the subject was narrowed down and the rules, methods and principles to be taken as basis in solving fıkh problems were examined. By limiting the subject in this way, the main idea of the article is emphasized and the originality of the study is aimed.

Giriş

Bilimsel literatürde süreklilik kazanan stratejiye gelenek denilmektedir.¹ Bir çalışmanın gelenekten ve tarihi mirastan yoksun olması doğru olarak ilerlemesine engeldir. Tarihi miras ve gelenek birbirlerini besleyen ve bir akarsuya akan kaynaklar gibidir. Maddi ve formel sebepleri bilmek, toplumsal ilintiler üzerinde bir hukuk medeniyeti inşa etmek bu iki unsurun iyi bilmekle kolaylaşabilmektedir.² Parçalar arasında ilişki kurmak ve analitik yöntem çerçevesinde bir metodoloji oluşturmak ancak değişim sürecini iyi takiple mümkündür.³ İslâmî ilimler açısından da bu zikredilen hususlar önemlidir. Nitekim İslâmî ilimler de bir sürecin sonucunda metodolojilerini kararak bir disiplin haline gelmiştir.⁴ Kendi disiplinlerine ait birer mevzuu, mesâilî ve mebadisi bulunmaktadır.⁵ Yine İslâmî ilimlerdeki bu geleneği ve gelişimi anlamak onların merkezinde olan ilmi de iyi bilmeyi gerekli kılmaktadır.⁶

¹ Hüsâmettin Arslan, *Epistemik Cemaat* (İstanbul: Paradigma, 2017), 34.

² Muhsin Hamdi, *İbn Haldûn'un Tarih Felsefesi*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2022), 18-19; Orhan Münir Çağlı, *Hukuk Metodolojisi Dersleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Dersleri, 1952), 1-6.

³ İbrahim Emiroğlu- Hülya Altunkaya, *Örnekleriyle Mantık Sözlüğü* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 1-5; Ahmet Yaman, "Fıkıh Usûlüne Dair Modern Tartışmalar", İsimli Tebliğin Müzakeresi, *Modern Çağda Fıkıhın Anlam ve İşlevi* (2019), 40-54; Kemal Gözler, *Fıkıh-Hukuk İlişkisi* (Bursa: Ekin Yayınları, 2019), 69-70.

⁴ Subhi Recep Mahmesânî, *İslâm Hukuk Felsefesi (Felsefetü't-Teşrî' fi'l-İslâm)*, Çev. Yaşar Çolak vd. (Ankara: Türkiye İlahiyatçıları Birliği Vakfı Yayınları, 2013), 13-15; Adnan Hoyladı, *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2022), 75-80.

⁵ Tahsin Görgün, "Mâhiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 200), 27/336-338.

⁶ Ahmet Yaman, "Fıkıh Usûlüne Dair Modern Tartışmalar", İsimli Tebliğin Müzakeresi, *Modern Çağda Fıkıhın Anlam ve İşlevi* (2019), 40-54; Ali Kumaş- Mehmet Ümütlü, "Sadruşşerîa'nın Usûl Düşüncesinde Fıkıh Usûlü'nün Mahiyeti", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/2 (2017), 75-92; H. Yunus Apaydın, "Şer'î

İslâmî ilimlerin merkezinde olma fonksiyonunu ilk dönemlerde kelâm ilmi üstlenmiş ise de zamanla yerini usûl-i fıkha bırakmıştır.⁷ İlk dönemlerde Kelâm ilmi/usûlü'd-din tevhit, nübüvvet ve meâdden bahisle asıl, usûl-i fıkıh ve fûrûü'd-din ise Allah'a ibadet ve İslâm hukukunun diğer konularından bahisle fer' olarak görülmüştür.⁸ Ancak sözün doğru anlaşılması, delillerden hüküm elde etme yollarının bilinmesi, hükümlerin kavranması, yeni ortaya çıkan dinî meselelere entelektüel bir teori ve metodolojinin sunulması, ortak bir dil ve refleksin oluşması açısından usûl-i fıkıh İslâmî ilimler arasında daima dinamik ve temel bir işlev üstlenmiştir.⁹ Usûlü'd-din ise bu bağlamda daha çok nazar ve istidlâl yöntemiyle, fûrûü'd-din de içtihat ve kıyas yöntemiyle pratik hayatta karşılaştıkları meselelere çözüm bulmaya çalışmıştır.¹⁰

Usûl-i fikhın konum ve işlevinin bilinmesi insan fikrinin doğru bir şekilde işletilmesine de yardımcı olmaktadır.¹¹ Nitekim ilimlere ait olan bazı temel ilkeler vardır. Bu ilkeler sabiteler olarak varlığını sürdürmektedir. Usûl-i fıkıh da İslâmî ilimler arasında usûl ve esas bağlamında önemli bir fonksiyon icra etmektedir.¹² İslâm'ın ilk dönemlerinde sistematik bir usûl ilminden söz edilmesi zor olsa da Hz. Peygamber ve sahabe tarafından hüküm verilirken takip edilen bir yöntemin ve bağlı kalınan ilkelerin olduğu ifade edilmiştir.¹³ Bu ilkeler usûl adı altında zamanla tedvin edilmiş ve bu konuda eserler yazılmaya başlanmıştır. İmam Şafî'nin er-Risâle adlı eseri bu konuda bir nüve kabul edilmiş, kök bilgi olarak usûl-i fıkıh eserlerine kaynaklık etmiştir.¹⁴ Gazzâlî ise kaleme aldığı "el-Mustasfâ" adlı eserinde ulûm-i dâhiliye olarak Aristo mantığının kurallarını işletmiştir.¹⁵ Usûl ilminde Kur'an ve Sünnet

Hükümün Tabiatı", *Modern Çağda Fikhın Anlam ve İşlevi* (İstanbul: Ensar, 2019), 3-7.

⁷ Ebu Hamid Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. İbrahim M. b. Ramazan (Beyrut: Daru'l-Erkam, 1994), 1/19-20.

⁸ Ebubekir Hatib el-Bağdadî, *Kitabu'l-Fakih ve'l-Mütefakki*, thk. İsmail el-Ensari (Dimeşk: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 1/1-19; Ali b. İsmail Ebyârî, *et-Tahkik ve'l-Beyân fi Şerhi'l-Burhân fi Usûli'l-Fıkıh* (Kuveyt: Dâru'l-Ziya, 2011), 1/255-277.; Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 25/196-203; Bekir Topaloğlu, "Din", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/322-325.

⁹ Ahmet Yaman, "Fıkıh Usûlü İşlevini Tamamladı mı?", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (2019), 25-46.

¹⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Füsusûl fi'l-Usûl* (İstanbul: İrşad, 1998), 1/40; Ebû Bekir. Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî Bâkîllânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998), 1/172-173; Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Makasidü's-Şeriatü'l-İslâmiyye* (Amman: Daru'n-Nefâis, 2001), 166-167.

¹¹ Asım Cüneyd Köksal- İbrahim Kâfi Dönmez, "Usûlü'l-Fıkıh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/201-210.

¹² Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, tahrîc, Kasım b. Kutluboğa, thk. Said Bektaş (Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2014), 9910; Ebû Zeyd Abeydullâh b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (Beyrut: el-Metebetü'l-Asriyye, 2006), 13-16; Molla Hüseyin, Muhammed b. Feramuz, *Mir'âtü'l-Usûl* (İstanbul: Salah Bilici, 1966), 149-155; Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcu's-Şerîa Sadru's-Şerîa, *et-Teavzih fi Halli Gavâmizi't-Tenkîh, Haşiyetü Munîri't-Tavzih, el-Mısbâhî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 90-109.

¹³ Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi* çev. Haluk Songur (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 59-67.

¹⁴ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed İbn Ebî Hâtîm, *Âdâbu's-Şafî ve menâkıbuh*, thk. Abdülğani Abdülhâlık Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, 45-47.

¹⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 1/12.

bizzat hüküm ortaya koyması açısından müsbet, icmâ ve kıyas ise hükmü ortaya çıkarma bakımından muzhir olarak görülmüştür.¹⁶ Usul-i Fıkh tarihi seyir açısından fikri olarak ehl-eser ve ehl-i rey, coğrafi olarak hicaz ve irak ekolleri tarafından icmali delillerin anlaşılmasında ve yeni karşılaştıkları problemlerin çözümünde kendisine müracaat edilen ilim olarak görülmüş¹⁷, bu işlevinden dolayı alimler tarafından mütekellimîn, fukaha ve memzûc tarzda eserler verilerek işlevi takdim edilmiştir. Bu eserlerde usûl-i fıkhın hem aklî hem de naklî fonksiyonuna vurgu yapılarak İslâm hukukunun donuk değil bilakis kıyas, istihsan ve maslahat vb. yöntemlerle daima canlı ve geleceğe yönelik bir işlev gördüğü ele alınmıştır¹⁸.

Günümüzde ise hükme bağlanması gereken birçok yeni problem Müslümanların hayatlarını etkilemektedir. Bu durum İslâmî ilimler arasında Usûl-i fıkhın konum ve işlevini yeniden gündeme getirmiştir. Usûl kurallarından yoksun bir çözümün ortaya konulması tutarlılık açısından da birçok yeni problemi beraberinde getirmektedir. Nitekim modern çağın hâkim düşüncesi, algılama ve değerlendirme biçimi değişim göstermektedir.¹⁹ Vakıa bu değişimin İslâm dünyasındaki izdüşümünü ontolojik ve epistemolojik kodlarıyla usûl-i fıkh bağlamında yeniden değerlendirmeyi esas kılmaktadır. İslâm dünyasında modern zamanlarda ortaya çıkan düşünce sapmalarından korunabilmek, istikamet ve tutarlılıktan uzak bir zemindense olayları sağlam evrensel değerler ölçeğinde ele almak bu çalışmayı gerektirmektedir.²⁰ Akıl, sosyal değişim, İslâm irfânının kültürel, düşünsel ve amelî plandaki rolü usûl ilmini yeniden gündeme getirmektedir. Usûl-i fıkhın güncel fıkhî problemlere dair perspektifi hususunda ise konuyu sınırlandırılma yönüne gidilmiş ve fıkhî meselelerin çözümünde hangi kaide, yöntem ve ilkelerin esas alınacağı hususları irdelenmiştir.²¹ Konu bu şekilde de sınırlandırılarak makalenin ana fikri üzerinde durulmuş ve bununla çalışmanın özgünlüğü hedeflenmiştir.

1. Usûl-i fıkhın İşlevi

Usûl-i fıkh, fıkh kaynaklarını ve bunlardan hüküm çıkarma yöntemlerini ortaya koyan bir disiplin olarak hicri II-IV asırlarda metodolojisini kurarak İslâm toplumunda bir işlev ortaya koymuştur.²² Aklî ve naklî temel argümanlara dayanarak müctehidlerin icthad yol-

¹⁶ Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, 67-76.

¹⁷ Nail Okuyucu, "Hicri Üçüncü Asırda İmam Şâfiî'nin Eserlerinin Rivayeti ve er-Risâle'nin Okunurluğu", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 23-56.

¹⁸ A. Cüneyd Köksal, *Usûlî'l-Fıkhın Mahiyeti ve Gayesi* (Doktora Tezi) (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 35-39.

¹⁹ Ömer Faruk Atıcı, *Felâsifî't-Tarih* (İstanbul: Sokak Yayın Grubu, 2021), 23-24.

²⁰ Ebubekir Sifil, *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi* (İstanbul: Rihle Kitap, 2013), 13-18.

²¹ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1996), 24-40; Alî Muhyiddîn Karadâğî, *İctihad ve Fetva* çev. Mustafa Bülent Dadaş (İstanbul: Nida Yayınları, 2019), 36-74; İbrahim Kâfi Dönmez, "Fıkh Usulünün İşlevi ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *İslâmî İlimlerde Metodoloji /Usûl Meselesi (Tartışmalı İlmî İhtisas Toplantıları)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 663; Ferhat Koca, "Mezhep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/537-542; Eyyüp Said Kaya, "Taklid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/461-465.

²² Köksal - Dönmez, "Usûl-i fıkh", 42/201-210.

larını kolaylaştırmış, aynı şekilde bu olguya paralel olarak zamanla kavram ve içeriğini zenginleştirmiştir.²³ Felsefe ve mantık istilahlarını kullanmış, dil ve lafız hususlarında adeta matematik ilmi gibi bir fonksiyon üstlenmiştir. Zarûriyyat, hâciyyât ve tahsîniyyât teorisyle de sosyoloji ilmi gibi akışkan bir çerçeve ortaya koymuştur.²⁴ Müslümanların dinî yaşamlarında düzen ve istikrarı sağlayarak hukuk birlikteliği açısından bir metodoloji hedeflemiştir. Dinin ferdîleşerek buharlaşmasını, vicdanî boyuta indirgeyerek hayatın dışına çıkartılmasını ve şer'î hükümlerinin güncel siyasi olaylardan etkilenmesini önlemek maksadını gütmüştür.²⁵ Geçmişte olan mevzuların metodolojik anlatımını ve mevcut dinî literatürü ortaya koymakla kalmamış aynı zamanda beşerin ontolojik yapısını da gözeterek maksad, maslahat, adalet kavramlarını, ictihad, kıyas ve istihsan olgusuyla destekleyerek yeni çıkan problemlere dair yorumun güncellenmesine çalışmıştır.²⁶ Yine Kur'an ve Sünnetteki nasların doğru anlaşılmasını sağlaması ve bütüncül bir yöntem sunması usûl-i fikhî İslâmî ilimler arasında fonksiyoner bir konuma getirmiştir. Yöntembilim olarak da usûl-i fikhî tefsir, kelâm ve hadis ilmine olumlu bir perspektif sunmuştur. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) İmam Şafîî hakkında "Şafîî olmasaydı bizler hadisi anlayamazdık" ifadesi bu yaklaşımı desteklemektedir.²⁷ Usûl-i fikhî, aynı şekilde ortak bir terminoloji, dil ve tutarlı bir tefekkür oluşturarak özelde İslâm hukukunda genelde ise diğer İslâmî ilimlerde adeta tıp ilmindeki anatomi ilminin işlevini görmüştür.²⁸

Usûl-i fikhînin işlevini ortaya koymak için İslâm uleması temel kaynak sayılacak birçok eser telif etmiştir. Bu eserler analitik bir zeminde İslâmî ilimleri izah etmeye çalışmışlardır.²⁹ Usûle dair eserler erken dönemden başlanarak telif edilmiştir. Bu konuda Debûsî'nin (ö. 430/1039) Te'sîsü'n-nazar isimli eseri mukayeseli bir şekilde yazılmıştır. Saymerî (ö. 436/1045) adlı âlim o döneme kadar yazılan eserlerdeki âlimlerin hilaflarını ele alarak yeni bir eser oluşturmuş³⁰, usûl-i fikhî ile ilgili temel konular hakkında mukayeseli bir tartışma yöntemi takip etmiş, istidlâlî olarak tartışmaları ortaya koymuştur. Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) İhtilafu's-sahâbe'si, Ebû Yûsuf'un (ö. 182/798) İhtilafu Ebû Hanîfe ve Ebû Leyla'sı, İmam Muhammed'in (ö. 189/805) Kitabu'l-hücece ve Hilafu ehli'l-Medine'si, İmam Şafîî'nin

²³ Ahmet Yaman – Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* İstanbul: İFAV Yayınları, 2016, 29.

²⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî Şâtibi, *el-Muvâfakât*, thk. Abdullah Dıraz (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1996); 1-10; Ayten Erol, "Maslahat Bağlamında İslâm Hukuku'nun Değişim ve Gelişim Metodolojisi", *İslâmî İlimlerde Maslahat*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 2017, 21.

²⁵ Abdurrahman Candan, "Fıkıhta Sedd-u Babi'l-İctihad ve Kıyas Bağlamında Yorumu Sınırlandırma Çabaları", *Kırkkale İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (2018), 9-26.

²⁶ Mehmet Erdoğan, "İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsuru Olarak Usûl-i fikhî Kelam, İslâm Felsefesi ve Tasavvuf İlişkisi", isimli Tebliğin Müzakeresi, *İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsurları Usûlü'l-Fikh, Kelâm Tasavvuf ve İslâm Felsefesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 286; Zeki Koçak, *Usûl-i fikhînin Dayandığı İlimler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023; 22.

²⁷ Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hüseyn İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 51/345.

²⁸ Hüseyin Naci, *Usûl-i fikhî Nasıl Tedris edilmeli? Dâru'l-Fünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* (1341/1922), 18/697-698.

²⁹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsiler, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/31-48.

³⁰ Abdullah Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Mesailü'l-Hilâf fi Usûlü'l-Fikh* (İstanbul: İlim Kapısı, 2020), 17-18.

(ö. 204/820) ihtilafu'l-hadis'i ve el-Ûm adlı eserlerindeki bazı konular usûl-i fıkhın nasıl işlevsel olduğunu göstermektedir. Yine Ebû Abdillâh es-Selcî'nin (ö. 266/8809) Kitabı ihtilafı, Taberî'nin (ö. 310/923) İhtilafu'l-fukaha'sı, Tahâvî'nin (ö. 321/933) İhtilafu'l-ulema'sı ve bu eserlere benzer usûl eserleri işlevsellik bakımından önemli olmaktadır.

İslâm âlimleri usûl-i fıkhın bu işlevselliğinin farkında oldukları için İslâmî ilimlerin hem tedrisinde hem de eser telifinde mutlaka usûl-i fıkhı kendilerine temel ölçü alarak ilmî faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu konuda Hişam b. Abdullah er-Râzî (ö. 353/964) "Kurrânın ihtilafını bilmeyenden karî, fukahânın ihtilafını bilmeyenden fakih olmaz"³¹ sözüyle konunun önemini ifade etmiş ve usûlün işlevselliğine vurgu yapmıştır. Usûl ilmi mezhepler açısından iç tutarlılığı da sağlamıştır. Mezhep âlimlerinin kendi içinde tutarlı görüşler serdetmeleri oldukça önemli bir husustur. Bu görevi de usûl-i fıkh kurallarına uyararak ortaya koymuşlardır.

Usûl-i fıkhın işlev ve fonksiyonunu bu şekilde ifade ettikten sonra İslâm toplumunda problemlerin nasıl ve ne şekilde çözüldüğü bir tasvire ihtiyaç duymaktadır. Çalışmada bu hususu özetle ortaya koyma ihtiyacı duyarak geçmiş ve gelecek bağını kurmaya çalıştık. İslâm dini açısından ilk dönemlerde ortaya çıkan problemler, merci olarak Hz. Peygamber'e sunuluyordu. Problemlere dair çözümler vahyin süzgecinden geçirilerek toplumda kabul görmekteydi. Hz. Peygamberden sonra İslâm dünyası fetih hareketleri sebebiyle yeni problemlerle karşılaşmıştı. Onlar da kitap, sünnet, icma ve kıyas yöntemiyle problemleri çözmüş ve yeni karşılaştıkları toplumların kültür ve ilim geleneklerinden etkilenmişlerdi.³² Bu gerçeklik günümüz İslâm toplumu açısından da geçerli bir amildir. Günümüzdeki İslâm toplumu da küresel dünyanın yeni birçok meselesi ile karşılaşmaktadır. Teknolojik gelişmeler, coğrafi şartlar ve çeşitli sebeplerle yaşanan göçler, ekonomik ve sosyal etkenler insana hem yeni imkânlar sunmakta hem de yeni birtakım amelî, itikadî ve ahlâkî problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu bakımdan günümüzdeki âlimlerin şer'î amelî vb. konularda bir görüş beyan etme sadedinde usûl-i fıkhın ortaya koyduğu metodolojiyi kullanmaları gerekmektedir. Çünkü Şâri'nin makâsıdını ve hükümlerin teşri' kılınmasındaki hikmetleri kavramak, en pratik ve en kolay yöntemi ortaya koymak ancak usûl kurallarını işletmekle mümkündür.³³ Usûlün kaynak ve yöntemleri açısından özellikle sedd-i zerâi ile müdevven ve makbul mezhep görüşleri bu hususta önemli bir çerçeve çizmektedir. Yine fesadü'z-zaman faktörü ve siyasi iradenin fakihlerden uygun olmayan fetva istemeleri de usûl-i fıkhın metotlarını bilme zarûretini ortaya koymaktadır.³⁴ Bu çerçevede usûl-i fıkh daima gelişime açık, önemli bir işlev üstlenmiştir.

³¹ Ali Muhammed Ömerî, *el-Hilâf Beyne Ebî Hanîfe ve Ashâbihi ve Mevkifu'l-Eimmeti'l-Aherine min Haza'l-Hilâf* (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 2002), 5-8.

³² Köksal, *Usûlü'l-Fıkh'ın Mahiyeti ve Gayesi*, 35-39, 139.

³³ Candan, "Fıkhîta Sedd-u Babi'l-İçtihad ve Kıyas Bağlamında Yorumu Sınırlandırma Çabaları", 9-26.

³⁴ Ahmet Yaman, *Fetva Usûlü ve Âdâbi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 57-59.

2. Usûl-i fikhın Güncel Fikhî Problemlere Dair Yaklaşımı

Günümüzde Müslümanlar birçok yeni fikhî problemle karşı karşıya kalmıştır. Bu problemlerin çözümü için sağlam ve tutarlı bir düşünce gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim metodolojik düşünceye vurgu yapmaktadır.³⁵ İnsanı diğer canlılardan ayıran özelliklerin başında temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi gelir. Gelenekte ise doğru düşünce ve zihni hatalardan koruma olgusu mantık kurallarıyla ifade edilmiştir. İslâm hukuku alanında doğru hükme varmak için sadece mantık ilkelerine bağlı kalmak yeterli değildir. Entelektüel zihni bir çabanın yanında İslâm ilim geleneği ve usûl bilgisini de bilmek esastır. İslâm dini, prensip olarak maksad ve maslahat perspektifinde adaleti esas alarak, mükellefin kaldıracağı ve anlayacağı şekilde hükümleri tedrici olarak vaz etmiştir. Dinî hükümlerin gayesi can, mal, din, akıl ve neslin korunması olarak belirlenmiştir.³⁶ Böyle bir zeminde ilmî anlam haritası kurmuştur. Bu bakımdan Müslümanların karşılaştıkları, sosyal, ekonomik, siyasi, dinî ve coğrafi problemlerin usûl-i fikhın ortaya koyduğu metodoloji ile çözüme kavuşması mümkün görülmektedir. İslâm dininin kaynakları sınırlı naslardan teşekkül etmektedir. Bu yüzden sorunları çözmeye yöntem olarak Usûl-i fikhın ortaya koyduğu ilkelere müracaat etme zorunluluğu doğmaktadır.

Müslümanların tarihi şartlar bakımından zorlukları aşması, kalbî, fikrî ve itikâdî dağınıklıklardan kurtulması da yine usûl-i fikhî gündeme getirmektedir.³⁷ Güncel fikhî problemler Müslümanların teknolojik, ilmî ve ekonomik gelişmeler ve küreselleşme sonucunda karşılaştıkları problemler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlara çözümler üretmek de sistimli ve tutarlı bir fikrî alt yapıyı gerektirmektedir. Durağan ve statik alanın yanında üretken ve aktif bir alan da gerekli görülmektedir. Bu sorunların çözümünde evrensel bir perspektif de elzem görülmektedir. Bu hususlar da hukuk felsefesine bağlıdır. İslâm hukukunun felsefik ayağını da usûl-i fikhî ortaya koymaktadır. Sabit olan alanda kitap, sünnet ve icma yer almaktadır. Dinamik ve süreci kontrol altına alacak alanda kıyas, istihsan, istishâb, maslahat, sedd-i zerâi, umûmü'l-belvâ, örf ve âdetler bulunmaktadır. Bu yöntem ve deliller kullanılarak yeni vakialara çözüm aranmaktadır. kıyas, istihsan, maslahat ve örf önemli olmaktadır.³⁸ Kıyas ise yeni olan olaylar ile var olan naslardaki olaylar arasında sadece benzerlik değil mâhiyet itibariyle de bir paralellik varsa bu problemlere çözüm üretmektedir. Bu perspektifle Müslümanlar ortak bir düşüncede birleşerek ortak bir kimlik ve refleks geliştirebilir ve bu ilmî gelenekle, ortak bir dinî tecrübeyi ortaya koyabilir.

³⁵ İlhan Kutluer, "Düşünce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/53-57.

³⁶ Zekeyyüddîn Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fikh)* çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 345-356; Osman Keskiöğlü, *Fikhî Tarihi ve İslâm Hukuku* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 47-51.

³⁷ Murtaza Bedir, "Usûl-i fikhın Geçmişi ve Günümüzdeki Müfredatı", *Kelâm İlmi İslâm Hukukunda İçerik Sorunları* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 310.

³⁸ Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ Ebû Zehre, *Fikhî Usûlü* çev. Abdulkadir Şener (Ankara: Fecr Yayınevi, 2000), 149-155; Vecdi Akyüz, *Dört Mezhep İmamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), 27-34.

Müslümanların hayatlarında karşılaştıkları yeni meseleler fūrû fıkhı ait olsa da bu güncel fıkhî problemlerin dini açıdan çözümü, ilke ve yöntemleri usûl-i fıkhın konularının arasına girdiğini görmekteyiz. Teknoloji ve bilimin gelişimi, göç ve sosyal hayatın farklılaşmasıyla birlikte, ibadet, aile, gıda maddeleri, yeni tıbbî uygulamalar, eğlence, spor ve sanata dair meseleler, ticari hayat ile ilgili bazı iş ve işlemler (akit teorisi, faiz, teşvik kredisi, devlet desteği ve finans işlemleri, menkul kıymetler), gayr-ı Müslimlerle ilişkiler, yapay zeka ve teknolojik aletlerle yapılan bazı durumlar yeni meselelerin başında gelerek Müslümanları zihnen ve pratik hayatta meşgul etmektedir.³⁹ Bu alanda yaşanan değişim ve süreklilik fıkhın din ile hayatı buluşturmada nasıl bir rol üstlendiğini de gündeme getirmektedir. Dolayısıyla bu gerçeklik de fıkhın güncel meseleleri nasıl bir yöntem ile çözdüğünü ya da dayandığı kaide ve kuralları ele almayı gerekli kılmaktadır. Bu da temelde usûlcünün delillerden hükümleri istinbat ederken takip ettiği yöntem ve ilkelerin olduğunu, fıkh binasının üzerine inşa olduğu görülmeyen temelleri ve dinamikleri çerçevesinde konuyu ele alma zaruretini ortaya koymaktadır. Kitap, sünnet, icmânın yanında kıyas, istihsan, istislah, sedd-i zerâi ve istishâbu'l-asl ile fıkh kendine dayanak bularak hükümleri bina etmiştir.⁴⁰ Güncel fıkhî meseleler de ele alınırken yine bu usul ve esaslar çerçevesinde ele alınarak çözümlenmektedir. İctihad müessesesi (ferdi, kollektif ve inşâi icthad), hükümlerin değişmesi olgusu, naslardan hüküm çıkarırken lafız ve mana ilişkisi, taabbûdî ve ta'îllik, zaruret ve kolaylaştırma ilkesi, ruhsat ve azimet, tahrîc ve tercîh yöntemi, küllî kaideler çerçevesindeki çözümler vb. hususlar usûl-i fıkhın konuları arasına girmekte ve güncel fıkhî problemler de genellikle bu perspektifle ele alınarak çözülmeye çalışılmaktadır.

Toplumsal hayatta Müslümanlar yaşamlarını sürdürürken din, hâkimiyet ve mülkiyet konusunda onları Allah'a itaat etmeye çağırmakta ve dinî hükümlere boyun eğmeği de emretmektedir.⁴¹ Bu husus da helal ve haram olgusunu, dinin kemale erdiğini beyan eden nassı gündeme getirmektedir. Değişen ve süreklilik arz eden hayat ise bu çerçevede bir dinî perspektif ortaya koymayı gerektirmektedir.⁴² Müslüman âlimler de daha sonra karşılaştıkları yeni meseleleri çözmek için nevâzil, vâkıât ve fetâvâ kavramıyla yeni bir fıkh edebiyat ve literatürü oluşturarak bu şemsiye altında problemleri çözmüşlerdir. Mezhepler arası tahrîc ve tercîh usûlüyle, tüme varım metoduyla tikel meselelerin çözümlerini ortaya koymuşlardır. Dinin kemale ermesinin⁴³ genel ilkeler çerçevesinde olduğunu tikel meseleler hususunda olmadığını beyan etmişlerdir. Ezmânın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz⁴⁴ ilkesinin dinin açık nassı olan konular için değil de hakkında açık nas olmayan ko-

³⁹ Sabri Orman vd., *Para, Faiz ve İslâm* (İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1992), 1-17.

⁴⁰ Debbusi, *Usulü'l-Fıkh*, 17-30.

⁴¹ Ömer Faruk Harman vd, "İslâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/2-23.

⁴² Abdullah Kahraman, *Güncel Dinî Konular ve Fıkhî Hükümler* (Malatya: Nasihat Yayınları, 2017), 7-26.

⁴³ "Bugün size dininizi kemâle erdirdim. Üzerinizdeki nimetimi tamamladım, din olarak sizin için İslâm'ı seçtim ve ondan razı oldum." (el-Mâide 5/3).

⁴⁴ Mecelle, mad, 36.

nulara, zarûrât-ı dîniyye, iman esasları, ibadet şekilleri ve temel İslâm ahlâkı dışındaki konularda olduğunu vurgulamışlardır. İbadât, muâmelât ve ukûbat konularında şayet açık nas var ise bunları nassa göre hükme bağlamak esastır. Ancak İslâm dininin evrenselliği, esnekliği, kolaylaştırma prensibi⁴⁵, zarûret ilkesi (zarûretler yasakları mubah kılar)⁴⁶ yeni ortaya çıkan konuların da bir perspektif ile çözümlenmesini zorunlu kılmıştır. Yeni konuları bir sayı, tür ve alanla sınırlandırmak çok zordur. Ulaşım araçlarındaki gelişim ve yerleşim merkezlerinin büyümesi, hac ibadeti ve ibadetlerde vakitlerin belirlenmesi, mal kavramının tanıtılması, zekâtla ilgili mallar, tıp ve gen teknolojisindeki gelişim, şirket kavramı, gıda maddeleri ve daha nice benzeri konular kadâyâ mu'âsara, mesâili mu'âsıra, kadâyâ müstecdede ve fetâvâ mu'âsıra başlıklarında incelenmektedir. Örneğin İslâm âlimleri usûl-i fiḥin koyduğu ilke ve esaslar perspektifinde taşıyıcı annelik, tüp bebek, organ nakli, ticari sigorta, altına dayalı kira sertifikası ve iğne/aşının oruca etkisi vb. konularda tahrîc ve tercih yöntemini kullanarak hükme bağlamışlardır.⁴⁷ Burada konumuz usûl-i fiḥin güncel meselelere sunmuş olduğu perspektif olduğu için konuya dair birkaç örnek vermekle iktifa ettik. Daha çok bu ilkelerin ne olduğu ve nasıl kullanılması gerektiği hususu üzerinde durduk.

İslâm hukukçuları ayrıca kıyas yönteminden ayrı olarak istihsan ve delil yöntemini de geliştirmişlerdir. İstihsan ve kıyas ise İslâm hukukunu donukluktan kurtarmıştır. İctihad müessesesiyle yeni olaylar analiz edilerek daha çok kıyas ve istihsan yoluyla hükme bağlanmıştır.⁴⁸ Bu da Müslümanların manevi duygularının tatminine yol açmış ve yeni hayat şartlarına adapte olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan istihsan her ne kadar İslâm âlimleri tarafından müstakil bir delil olarak ifade edilmemiş ise de vicdanlarında ve akıllarında oluşturdukları vicdani kanaat delili olarak adlandırılabilir.⁴⁹ Bu perspektifte yeni meselelere çözümler üretmişlerdir. Bu yöntemi daha çok Hanefîler kullanmış ve diğer mezhepler de bu aklî zemine başvurmuşlardır. Usûl-i fiḥ bu özellik ve perspektifinden dolayı hangi durum ve şartta olursa olsun Müslümanların karşılaştıkları yeni olay ve problemlerini çözümsüz bırakmamıştır.⁵⁰ Çözüm üretirken de menşe' ve kaynak olarak mutlaka vahye müracaat etmiştir. Vahiyi akılla mezcederek akli çıkarımlara başvurarak çözümler üretmiştir.⁵¹ Hukuk felsefesi olarak makâsîd ve maslahat ölççeğinde aklî gerekçelere dayanarak, tutarlı ve rasyonel bir zemin kurmuştur. Böylece hükümleri aklî zemine oturtarak sistematik bir hukuk felsefesi ortaya koymuştur.

⁴⁵ Mecelle, mad, 18-19.

⁴⁶ Mecelle, mad, 22, 32.

⁴⁷ Ekrem Keleş vd., *Güncel Dinî Meseleler İstihsan Toplantısı- X* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 9-17.

⁴⁸ Hayreddin Karaman, *Fıḥ Usulü* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 51-56.

⁴⁹ Mehmesânî, *İslâm Hukuk Felsefesi*, 149-155.

⁵⁰ Ahmet Yaman, "İslâm Hukuk İlmi Açısından Makâsîd İctihadının Ya da Gai/Teolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine", *Makâsîd ve İctihad*, (Konya: Yediveren, 2002), 12-17.

⁵¹ Ahmed Hasan, *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi*, 23-26.

Sonuç

Usûl-i fıkh müçtehidin şer'î amelî hükümleri tafsili delillerden çıkarabilmesine yarayan kurallar bütünü olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan içtihadın temelini ve onu ayakta tutan unsurları içinde barındırır. İslâm toplumunda füru fıkh eserlerinin telifleri yapıldıktan sonra usulü fıkhı dair eserler telif edilmiştir. Bu açıdan ilk dönemlerde her ne kadar usûl-i fıkhın kural ve kaideleri bir disiplin halinde teşekkül etmemiş ise de Hz. Peygamber sahabe tabiûn onun zeminin oluşturacak bazı kavramları ortaya koymuşlardı. İslâm dünyasında ilk defa Şafinin Abdurrahman bin Mehdiye yazdığı er-Risale aldı eserle bu disiplinin ortaya konulduğu kabul edilmektedir. Bu eserde onun işlevine dair beyanlar yer almaktadır. Usûl Müslümanların dini hayatlarını düzenli ve istikrarlı bir şekilde yaşamalarına katkı sunan disiplinlerinin başında gelmektedir. Onları dağınık bir düşünce yapısından kurtararak daha rasyonel bir zeminde metodolojik ve bilişsel olarak problemlerini çözmede yardımcı olmaktadır. Ayrıca dinin hükümlerini güncel siyasi spekülasyonlardan kurtararak maksad, maslahat ve adalet çerçevesinde bir yaşam sürmelerini sağlamaktadır. Nitekim günümüzde olup da İslâm'ın ilk dönemlerinde olmayan birçok problemle Müslümanlar karşı karşıya gelmişlerdir. Bunların çözümünde İslâm'da kolaylaştırma, zarûret ilkesi, adalet, maslahat ve makâsıdü's-şer'îa çerçevesinde bir perspektif sunmaktadır. Böylece İslâm dünyasında var olan problemlere çözümler getirmekle fikrî donukluktan kurtarmaktadır. Analitik düşünceye vurgu yaparak tutarlı ve doğru dini bilgiyi üretmekte ve dini bilginin kaynak ve metodoloji çerçevesinde teşekkül ettiği disiplini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda sanal, nazarî ve teorik bir zeminde değil de pratik hayatla bağ kurulmasında ortaya koyduğu işlevle göstermektedir. Dolayısıyla İslâm toplumunun karşılaştığı birçok yeni sosyal, ekonomik ve kültürel problemlere ancak usûl-i fıkhın metodolojisi kullanılarak çözüm yolları aranabilir.

Kaynakça | References

- Akyüz, Vecdi. *Dört Mezhep İmamı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.
- Apaydın, H. Yunus. “Şer’î Hükümün Tabiatı”. *Modern Çağda Fıkhın Anlam ve İşlevi*. İstanbul: Ensar, 2019.
- Arslan, Hüsamettin. *Epistemik Cemaat*. İstanbul: Paradigma, 2017.
- Atıcı, Ömer Faruk. *Felasifü’-T-Tarih*. İstanbul: Sokak Yayın Grubu, 2021.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmi. *Kitabu’l-Fakih ve’l-Mütefakki*. thk. İsmail el-Ensari, Dîmeşk: Mektebetü’l-İlmiyye, ts.
- Bâkillânî, Ebû Bekir. Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *et-Takrîb ve’l-İrşâd*. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1998.
- Bedir, Murtaza. “Usûlü’l-Fıkhın Geçmişi ve Günümüzdeki Müfredatı”. *Kelâm İlmi İslâm Hukukunda İçerik Sorunları*. İstanbul: Ensar, 2017.
- Candan, Abdurahman. “Fıkıhta Sedd-u Babi’l-İctihad ve Kıyas Bağlamında Yorumu Sınırlandırma Çabaları”. *Kırkkale İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (2018), 9-26.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Füsûl fi’l-Usûl*. İstanbul: İrşad, 1998.
- Çağlı, Orhan Münir. *Hukuk Metodolojisi Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Dersleri, 1952.
- Debbusi, Ebî Zeyd Abdüllâh b. Ömer. *Usûlü’l-Fıkh*. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 2006.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Fıkıh Usûlünün İşlevi ve İctihad Yöntemleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Meselesi* (Tartışmalı İlimi İhtisas Toplantıları). İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ . *Fıkh Usûlü*. çev. Abdulkadir Şener, Ankara: Fecr Yayınevi, 2000.
- Ebyârî, Ali b. İsmail. *et-Tahkik ve’l-Beyân fi Şerhi’l-Burhân fi Usûlü’l-Fıkh*. Kuveyt: Daru’l-Ziya, 2011.
- Emiroğlu, İbrahim - Altunkaya, Hülya. *Örnekleriyle Mantık Sözlüğü*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Erdoğan, Mehmet. “İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsuru Olarak Usûlü’l-Fıkh Kelâm, İslâm Felsefesi ve Tasavvuf İlişkisi”. İsimli Tebliğin Müzakeresi, *İslâm Düşüncesinin Kurucu Unsurları Usûlü’l-Fıkh, Kelâm Tasavvuf ve İslâm Felsefesi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Gazzâlî, Hüccetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Mustasfâ*. thk. İbrahim M. b. Ramazan, Beyrut: Dâru’l-Erkam, 1994.
- Görgün, Tahsin. “Mâhiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/336-338. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Gözler, Kemal. *Fıkh-Hukuk İlişkisi*. Bursa: Ekin Yayınları, 2019.
- Hallâf, Abdulvahhâb. *İlmu Usûlü’l-Fıkh*. Beyrut: Dâru’l- Fazile, 2014.
- Harman, Ömer Faruk vd. “İslâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/2-23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hasan, Ahmet. *İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi* Çev. Haluk Songur, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Hoyladı, Adnan. *Hanefî Mezhebinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2022
- İbn Asâkir, Ebü’l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dîmaşkî eş-Şâfiî.

- Târihu Dimeşk*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1415/1995.
- İbn Âşûr, Muhamamed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî. *Masasidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye*. Amman: Dâru'n-Nefais, 2001.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed. *Âdâbu's-Şafî ve menâkıbuh*. thk. Abdülğânî Abdülhâlık Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed. b. Muhammed. *Mukaddimetü İbn Haldun*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 2001.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlûddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus. *Münteha'l-Usûl fi İlmi'l-Usûl ve'l-Cedel*. Beyrut:Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Kahraman, Abdullah. *Güncel Dinî Konular ve Fıkhî Hükümler*. Malatya: Nasihat Yayınları, 2017.
- Karadâğî, Alî Muhyiddîn. *İctihat ve Fetva*. çev. Mustafa Bülent Dadaş, İstanbul: Nida Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukukunda İctihad*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996, 24-40.
- Karaman, Hayreddin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010, 51-56.
- Kaya, Eyyüp Said. "Taklid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/461-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Keleş, Ekrem vd., *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı- X*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Keskioğlu, Osman. *Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. "Mezhep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/537-542. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Koçak, Zeki. *Usûlü'l-Fıkhın Dayandığı İlimler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Köksal, A. Cüneyd. *Usûlü'l-Fıkhın Mâhiyeti ve Gayesi* (Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Köksal, Asım Cüneyd - Dönmez, İbrahim Kâfi. "Usûlü'l-Fıkh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/201-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kumaş, Ali – Mehmet, Ümitli. "Sadriüşşerâ'nın Usûl Düşüncesinde Fıkıh Usûlü'nün Mahiyeti". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 17/2 (2017). 75-92.
- Kutluer, İlhan. "Düşünce". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Mahmesani, Subhi Recep. *İslâm Hukuk Felsefesi (Felsefetü't-Teşrî' fi'l-İslâm)*. Çev. Yaşar Çolak, İbrahim Paçacı, Dursun Aygün, Mustafa Baş, Ömer Gülden, Ankara: Türkiye İlahiyatçıları Birliği Vakfı Yayınları, 2013.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz. *Mir'âtü'l-Usûl*. İstanbul: Salah Bilici, 1966.
- Muhsin Hamdi. *İbn Haldân'un Tarih Felsefesi*. çev. Fuat Aydın, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.
- Naci, Hüseyin. *Usûlü'l-Fıkh Nasıl Tedris edilmeli? Dâru'l-Fünun Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 1341/1922.
- Okuyucu, Nail. "Hicri Üçüncü Asırda İmam Şâfi'nin Eserlerinin Rivayeti ve er-Risâle'nin

- Okunurluğu”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 23-56.
- Orman, Sabri vd. *Para, Faiz ve İslâm*. İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1992.
- Ömerî, Ali Muhammed. *el-Hilâf Beyne Ebî Hanîfe ve Ashâbihi ve Mevkifu'l-Eimmeti'l-Aherine min Haza'l-Hilâf*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan, 2002.
- Pezdevî, Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Alî b. Muhammed. *Usûlü'l--Pezdevî*. tahrîc, Kasım b. Kutluboğa, thk. Said Bektaş, Beyrut: Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2014.
- Sadru's-Şerîa, Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcu's-Şerîa. *et-Teavzîh fi Halli Gavâmizi't-Tenkîh, Haşiyetü Munîri't-Tavzîh, el-Mısbâhî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- Saymerî, Abdullah Hüseyin b. Ali. *Mesailü'l-Hilâf fi Usûli'l-Fıkh*. İstanbul: İlim Kapısı, 2020.
- Sifil, Ebubekir. *Modern İslâm Düşüncesinin Tenkidi*, İstanbul: Rihle Kitap, 2013.
- Şa'ban, Zekeyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l--Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Şâtibi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Muvâfakât*. thk. Abdullah Dıraz. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/322-325 İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslâm Hukukuna Giriş*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Yaman, Ahmet. “Fıkıh Usûlü İşlevini Tamamladı mı?”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 57 (2019), 25-46.
- Yaman, Ahmet. “Fıkıh Usûlüne Dair Modern Tartışmalar”, İsimli Tebliğin Müzakeresi, *Modern Çağda Fıkhın Anlam ve İşlevi*. 06-07 Nisan 2019, İstanbul: 2019, 40-54.
- Yaman, Ahmet. “İslâm Hukuk İlmi Açısından Makâsıt İçtihadının Ya da Gai/Teolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”, *Makâsıd ve İctihad*. Hz. Ahmet Yaman, Konya: Yediveren, 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Kelâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/196-203. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.